

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Сьогодні в Україні є очевидним існування системних проблем у відносинах державної влади і суспільства, які протягом останніх років призвели до надзвичайного зниження рівня довіри громадян до державних інституцій загалом та до суду зокрема. Утім, довіра громадян – це особливе джерело сили державної влади й одночасно показник її ефективності. Влада, яка не користується підтримкою населення, якій не довіряють люди, не є життєздатною. Збереження подібного становища при загальній психологічній кризі може викликати підвищення соціальної напруги в суспільстві. Ось чому серед найважливіших завдань, що стоять перед судовою владою в Україні, першочерговим є набуття довіри громадян, підвищення свого авторитету й соціального статусу у суспільстві.

Довіра до суду є станом, що формується під впливом емоційно-суб'єктивної оцінки доступності суду, його компетентності, відповідності способів прийняття рішень та їх змісту (справедливості процедури та судового рішення) загальним уявленням про судову владу. Основним аспектом формування позитивного іміджу суду є індивідуальна поведінка носія судової влади, тому до змістовних елементів, які впливають на формування довіри до суду, належать: а) незалежність та неупередженість суду при вирішенні конфлікту; б) об'єктивність і всебічність процесу пізнання, а також правильність його результату; в) справедливості судового рішення у матеріально-правовому сенсі; г) справедливості судового розгляду в процесуальному сенсі (як надання сторонам рівних можливостей для відстоювання в суді своїх інтересів); ґ) законність дій та рішень суду. Водночас під довірою до суду слід розуміти довіру не до дії, мотивів і впевненості людей, а віру в головну ідею інституту суду – прийняття загальнообов'язкового рішення щодо розглянутого спору й гарантія суспільству щодо його виконання. Інакше кажучи, замість довіри мотивам людини – довіра процедурам, методам роботи інституту суду (Лідія Москвич “Довіра до суду: стан та інструменти впливу”).

У межах теорії судової влади потрібно чітко розрізняти та співвідносити “суд” як соціальний інститут, та “суд” як інститут публічної влади. Як унікальний соціальний феномен суд існує й розвивається за правилами та законами соціального розвитку людей, іноді навіть незалежно та у розріз із позитивним правом та політикою правлячої влади. Суд зберігає та відіграє свою визначальну роль в існуванні окремих суспільств, держав, побудові новітнього глобального світопорядку. Водночас реалії вказують на те, що суспільства розкладаються, а держави руйнуються, якщо вони втратили чи не зуміли організувати соціально-правові основи справедливого суду.

Суд як особлива форма суспільних відносин із вирішення правових конфліктів, як на національному, так і на міжнародному рівнях, є важливим здобутком цивілізаційного розвитку людства. Вітчизняній правовій доктрині варто серйозно звернути увагу на філософсько-правову суперечність між положеннями ст. 124 Конституції України та положеннями ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практикою Європейського суду з прав людини, яка втілює цю норму. Такий антагонізм потребує якнайшвидшого усунення.

Вважаємо, що суд як унікальний соціально-правовий феномен становить першооснову предмета судового права як самостійної галузі права, що відродилася на тлі сучасних реформаційних перетворень правової системи України (Сергій Прилуцький “Суд як першооснова предмета судового права України”).

Реальні зміни як наслідок судової реформи можливі лише тоді, коли в державі з урахуванням традицій законотворення, фінансових можливостей, на підставі глибокого і всебічного науково-експертного аналізу та напрацювань міжнародного досвіду судової організації буде створено незалежну, дієву судову систему, яка матиме можливість використати свій потенціал задля повноцінного захисту прав і свобод людини. Нині в державі проявлено політичну волю щодо проведення повного реформування не лише антикорупційного законодавства, а й усієї державної антикорупційної політики. Утворення Вищого антикорупційного суду має позитивно вплинути на ситуацію у запобіганні корупції. Платформою для цього повинно стати застосування комплексного підходу до реформування як системи правоохоронної превенції, так і судової системи з метою повноцінного захисту прав і свобод людини, керуючись верховенством права. Індикаторами успішності роботи антикорупційного судового органу є якість правосуддя, суспільне значення судових рішень, сприйняття такого суду як дійсно потужної і незалежної перешкоди корупційним проявам.

Важливим є досягнення належного рівня незалежності суддів Вищого антикорупційного суду, оскільки для цього необхідно комплексно реалізувати низку заходів: проведення відкритого і прозорого конкурсу на зайняття кандидатами посад суддів, забезпечення інституціональної і функціональної компонент їхньої незалежності, гідний розмір суддівської винагороди, високий рівень довіри суспільства, сприйняття і реалізація суддею своєї місії як незалежного арбітра.

Питання громадського контролю на перехідному етапі судової реформи є і буде актуальним. Одним із видів контролю за діяльністю органів влади є громадський контроль як вид соціального контролю, що здійснюється громадськими об'єднаннями та окремими громадянами. Загалом він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення

громадян до управління державою і суспільством у контексті ст. 38 Конституції України. Вирішенню підлягає низка проблем, однією з яких є, зокрема, розуміння сутності і різниці у поняттях “*crucial rule*” та “*binding rule*”, оскільки неузгодженості перекладу можуть мати вирішальне значення для визначення ролі Громадської ради міжнародних експертів у процедурі конкурсу та значення її висновка щодо невідповідності конкретного кандидата критеріям професійної етики та доброчесності (Валентин Сердюк “Проблеми створення Вищого антикорупційного суду: первинний аналіз”).

Аналіз сформованих у доктрині конституційного права (з урахуванням законодавчих і практичних аспектів) підходів до розуміння, критеріїв, організації конкурсного добору суддів дає змогу зробити висновки про те, що конкурсний порядок добору суддів полягає в пошуку найбільш гідних кандидатів на суддівські посади, однак він повинен бути вдосконалений. Слід внести зміни до Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, які мають передбачити перевагу професійного критерію при визначенні переможців конкурсу шляхом запровадження конкретних критеріїв визначення професійної етики та доброчесності кандидата на посаду судді. При цьому спочатку має відбуватися дослідження досьє та проведення співбесіди з кандидатом і лише потім – складання іспиту, за результатами якого слід визначити переможців конкурсу.

Потребує узгодження положення ст. 208⁴ Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” зі ст. 12 Закону України “Про Конституційний Суд України”. Конституцією України та Законом України “Про Конституційний Суд України” визначається конкурсна процедура відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України, водночас привертає увагу непослідовність законодавця у забезпеченні рівних можливостей проведення конкурсного відбору уповноваженими суб’єктами, невизначеними залишаються критерії встановлення високих моральних якостей кандидата та рівня компетентності правника в процесі конкурсу. У Законі України “Про Конституційний Суд України” доцільно визначити принципи проведення конкурсного відбору, що дасть можливість запобігти зловживанням і забезпечити прозорий відбір правників із визначеним рівнем компетентності та високими моральними якостями. Такими принципами вбачаються: забезпечення рівного доступу, політичної неупередженості, законності, довіри суспільства, недискримінації, прозорості, доброчесності, ефективного та справедливого процесу відбору (Оксана Щербанюк “Конкурсний добір суддів: проблеми конституційної реалізації”).

Оновлення законодавства у сфері судової влади засвідчило зміну підходів у питанні притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, яка повинна балансувати із забезпеченням їхньої незалежності. Її існують

ча модель відзначається безпрецедентною кількістю підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності і видів дисциплінарних стягнень. Останні можуть класифікуватися за: 1) структурою: прості і складні; 2) ступенем впливу на можливість здійснювати повноваження судді: такі, що не впливають на здійснення суддею правосуддя, та такі, що спричиняють наслідки, які позбавлять суддю можливості здійснювати правосуддя, а також за іншими критеріями. Видається, що лейтмотивом такої траєкторії розвитку інституту дисциплінарної відповідальності суддів є загальна тенденція, яка панує у сфері судової реформи, що триває, та пов'язана з її кадровою складовою. Запроваджена нині в Україні модель дисциплінарної відповідальності суддів містить у собі високі ризики загрози їхньої незалежності. Тож про збалансованість у цій сфері наразі вести мову передчасно (ОКСАНА ХОТИНСЬКА-НОР “Дисциплінарна відповідальність суддів vs незалежність судді: у пошуках балансу”).

В умовах реформування правосуддя і проведення судово-правової реформи в Україні верховенство права є основною засадою (принципом) цивільного судочинства, застосовуючи яку суд забезпечує справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Відсутнє універсальне визначення принципу верховенства права як у законодавстві, так і в доктрині права, його тлумачення здійснено Конституційним Судом України, Європейським судом з прав людини. Європейська комісія “За демократію через право” (Венеціанська комісія) стан верховенства права в державі досліджує та оцінює, беручи до уваги такі елементи верховенства права: 1) законність; 2) правову визначеність; 3) заборону свавілля; 4) доступ до правосуддя перед незалежними та неупередженими судами; 5) повагу до прав людини; 6) недискримінацію та рівність перед законом. Саме зазначені властивості верховенства права й повинні бути враховані судом при здійсненні правосуддя у цивільному судочинстві.

Утвердження верховенства права і функціонування правової держави можливі за умов, коли в суспільстві послідовно і неухильно втілюються в життя такі вимоги, як повага до прав і свобод людини, верховенство Конституції, принцип поділу влади, законність, обмеження дискреційних повноважень, принцип правової визначеності, незалежність суду і суддів (ВІКТОР ГОРОДОВЕНКО “Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя”).

У кримінальному процесі сьогодні слідчий суддя став центральним суб'єктом досудового розслідування, який забезпечує реалізацію засади верховенства права і змагальності на цій стадії кримінального про-

вадження. Законодавець визначив мету його діяльності, процесуальну функцію, повноваження і процесуальні рішення. Проте компетенція слідчого судді в кримінальному процесі не є константною і зазнає постійних змін у напрямі розширення предмета відання цього суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності, що в більшості випадків є виправданим з огляду на необхідність забезпечення невідкладним судовим захистом прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Проте безпідставне розширення предмета відання слідчого судді призводить до не виправданого ускладнення досудового розслідування та порушення засади розумних строків, необґрунтованого збільшення навантаження на слідчих суддів, а також порушення балансу процесуальних можливостей сторін кримінального провадження щодо вирішення поставлених перед ними завдань.

Аналіз чинного законодавства в аспекті повноти правового регулювання повноважень слідчого судді дає змогу констатувати наявність прогалин, що призводить до неоднакового правозастосування. Проте від повноти та якості нормативного регулювання повноважень слідчого судді залежить не тільки ефективність судово-контрольної діяльності, а й забезпечення правової визначеності в питанні порядку її здійснення. Тому видається, що для законодавця пріоритетним має бути не розширення предмета відання слідчого судді в кримінальному провадженні, а удосконалення нормативного забезпечення його діяльності, алгоритмізація якої в певних межах позитивно позначається на ефективності судового захисту прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування.

Розширення ж меж судово-контрольної діяльності має здійснюватися з урахуванням чітких критеріїв, що дають змогу оптимально їх визначити; до таких критеріїв слід віднести мету процесуальної діяльності та правову природу кримінальної процесуальної функції слідчого судді (Ольга Шило "Компетенція слідчого судді в кримінальному провадженні: теорія, нормативна модель і тенденції розвитку законодавства").

*За редакцією
координатора актуальної теми
"Судова влада в Україні: питання організації та діяльності",
доктора юридичних наук, професора,
завідувача кафедри організації судових та
правоохоронних органів Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
Лідії Москвич*